

razmerij. Tudi Schönleben kot podlaga Franciscijevega dela je bil gotovo določen po Valvasorju samem in navedene koncepcije slone že na njegovih nazorih. Sicer pa je na to ponekod opozoril tudi že Reisp. Prav to stanje podpira stališče, da je Valvasor po svojih poznejših vplivih imel določeno vlogo pri samospoznavanju Slovencev kot posebnega naroda, ni ga pa mogoče povezovati s slovensko narodno zavestjo.

Starejša zgodovina Slovencev v Slavi vojvodine Kranjske

Darja
Mihelič

Prvotni osnutek znamenitega dela *Slava vojvodine Kranjske*¹ je obravnavo zgodovine Kranjske dežele opuščal, saj se je posebej z njo tedaj že ukvarjal priznani zgodovinar Ludvik Schönleben². Njegovo delo je prekinila smrt. Duhovni oče Slave Janez Vajkard Valvasor³ je zato sklenil vanjo vključiti tudi zgodovino. V ta namen je pritegnil k sodelovanju Erasma Franciscija⁴.

Končni izdelek je v veliki meri prav zgodovinsko delo. Zgodovino obravnavajo: *prva* knjiga o imenih narodov, ki so živeli na Kranjskem, in o imenu dežele; *peta* knjiga o ljudstvih, ki so vladala na Kranjskem; *sedma* knjiga o zgodovini vere na Kranjskem; *osma* o svetih možeh, škofijah in župnijah; zgodovinski podatki so vsebovani v znameniti *enajsti* »knjigi gradov«; *trinajsta*, *štirinajsta* in *petnajsta* knjiga pa opisujejo zgodovino Kranjske od najstarejših časov.

Splošna značilnost Slave je, da je namenjena proslavitvi le *ene dežele*, izločene iz širšega prostora, na katerem – tudi po prepričanju obeh avtorjev – živi isto ljudstvo *nemškega izvora*, čeprav dveh govornih načinov, namreč nemškega in slovenskega.⁵ Delo zasleduje usodo Kranjske kot posebne enote že v sivi davnini. Domovina, ne pa jezik, naj bi bila tisti dejavnik, ki je odločal o pripadnosti kakemu ljudstvu.⁶

Slava omenja številne izvirne zapise, ki so še danes osnova za predstavitve nekdanjih dogodkov, vendar se sama redko spušča v njihovo znanstveno-kritično razčlenitev. Kaže široko razgledanost v starejšem in sodobnem zgodovinopisju. V pripoved pogosto vpleta navedbe iz del drugih

¹ Die Ehre des Herzogthums Krain, Laybach – Nürnberg 1689.

² Gl. M. Miklavčič, Slovenski biografski leksikon III, Ljubljana 1960–1971, 237–240; naslov njegovega dela je Carniolia antiqua et nova, Labaci 1681.

³ Gl. B. Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983.

⁴ Gl. J. Glonar, Slovenski biografski leksikon I, Ljubljana 1925–1932, 185.

⁵ Prim. op. 1, I. knjiga, 38.

⁶ Prim. op. 1, V. knjiga, 191, 192: Allein die Alten haben bey Unterscheidung der Völcker nicht bloß allein auf den Unterscheid der Sprache gesehen, sondern zuförderst und fürnemlich auf das Vaterland oder Heimat und auf die Landsgegend... Wanns aber auf die Frage ankommt, aus was für einem Lande oder Heimath die Wenden hervorgegangen; so müssen sie ungezweifelt den Teutschen beygerechnet werden...

avtorjev (zlasti Schönlebn, Janeza Aventina⁷, Volfganga Lazija⁸, Hieronima Megiserja – točneje Mihaela Gotharda Christalnicka), do njihovih trditev pa se navadno ne opredeljuje, celo če si med seboj nasprotujejo.⁹ Piščeve stališče sicer razkrivajo redke polemike z nekaterimi mnenji predhodnikov, vendar gre pri tem največkrat za dognanja, ki jih je zapisal že Schönleben.

Ta prispevek posega v krajše obdobje slovenske zgodovine od dvajsetih let 7. stoletja do dvajsetih let 9. Gre za obdobje osamosvojitve slovenskih prednikov izpod obrske nadvlade, prek ustanovitve *Karantanske kneževine*, ki je bila najprej samostojna, kasneje pa so v njej do upravne reforme 828 vladali domači knezi pod bavarsko oz. frankovsko nadoblastjo. Ob spoznanjih sedanjega sodobnega zgodovinopisja, ki temelji na kritični analizi virov – tu gre prvenstveno za Knjižico o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev¹⁰ in za Zgodovino Langobardov Pavla Diakona¹¹ – skušajmo oceniti stopnjo védenja, ki jo o nekaterih ključnih dogodkih naše preteklosti prinaša Slava.

V zgodnjih dvajsetih letih 7. stoletja so se Slovani na Moravskem, Češkem in v Vzhodnih Alpah uprli Obrom kot gospodujočemu družabniku v obrsko-slovanski plemenski zvezi. V svobodo jih je popeljal Samo, ki je bil po frankovskem izročilu Frank, po salzburškem pa Slovan. S severa, z Moravskega in Češkega je vladal novonastali slovanski plemenski zvezi, kjer je Karantanija kot »marca Winidorum« predstavljala posebno enoto z lastnim knezom Valukom. Njen obseg so sredi dvajsetih let okrnili Langobardi, ki so od zahoda zasedli slovansko pokrajino »Zellia«, namreč zgornjo dolino Bele in Ziljice, in jo za sto let prisilili k plačevanju podložniškega davka. Začetek tridesetih let 7. stoletja označuje frankovska ekspanzija od zahoda v slovanski prostor. Združevala je vero in meč: sv. Amand je med Slovani širil krščansko vero, frankovski kralj Dagobert pa je v zavezništvo z Langobardi in Alamani pripravil vojaški pohod nadnje. Zavezniška ljudstva so bila v bitki uspešna, glavnina frankovske vojske pa je pri kraju Vogastisburg doživela katastrofalen poraz, tako da je Samo ostal nepokorjen. Da je Karantanija v okviru Samove plemenske zveze živela neodvisno od sosednjih Obrov, Bavarcev in Langobardov, dokazuje novica o begu Bolgarov, ki so 630 pred Obri pribežali iz Panonije k Bavarcem, od tam pa so se zatekli v slovensko marko h knezu Valuku. Čez dobrih trideset let so

⁷ Gl. geslo Turmair v Der Große Brockhaus 19, Leipzig 1934, 202; A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, München 1962, 65; naslova njegovih del sta Annalium Boiorum libri VII, Ingolstadt 1554, in Des Hochgelerten weiterübmbten Beyerischen Geschichtsschreibers Chronica, Franckfurt am Mayn 1566.

⁸ Gl. E. Nußbaumer, Geistiges Kärnten, Literatur und Geistesgeschichte des Landes, Klagenfurt 1956, 137–138; A. Wölger, Die historische Literatur in und für Kärnten, Ein Versuch die Entwicklung der Landesgeschichtsschreibung in Kärnten darzustellen, Wien 1950, 29–31 (disertacija v ciklostilu); A. Lhotsky, o.c., 85–86; naslov dela je De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutatibus dialectis libri XII, Francofurti 1600.

⁹ K. Großmann, Megiser, Christalnick und die Annales Carinthiae, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 57, 1949, 359–372; W. Neumann, Michael Gothard Christalnick, Kärntner Museumsschriften XIII, Klagenfurt 1956; naslov dela je Chronica des Loeblichen Ertzhertzogthumbs Khaerndten, Leipzig 1612.

¹⁰ M. Kos, Conversio Bagoariorum et Carantanorum, Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 11, Ljubljana 1936; H. Wolfram, Conversio Bagoariorum et Carantanorum, Wien–Köln–Graz, 1979.

¹¹ Pavel Diakon (Paulus Diaconus), Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum), Maribor 1988.

nadaljevali pot v langobardsko Italijo. Hribovita karantanska trdnjava je ohranila samostojnost tudi po Samovi smrti v šestdesetih letih 7. stoletja, saj se je langobardski prestolonaslednik iz nasledstvenih bojev, v katere so bili vpleteni tudi Obri, zatekel na očitno neodvisna karantanska tla. Severno in južno od Karantanije pa so se obnovili obrski vpadi v Italijo.

Slava sicer pozna različico Konverzije (Življenjepis sv. Virgilija) in pričevanje Pavla Diakona; ne razčlenjuje pa ju sama, ampak povzema pisanje zlasti Schönlebna in Megiserja. Samo naj bi bil po poreklu Frank, ki je vodil upor proti Hunom, kot delo napačno imenuje Obre. Področje Samove vladavine naj bi se raztezalo od juga še zunaj Koroške in Gorenjske prav do Moravske. Slava brez časovne opredelitve omenja langobardsko osvojitve »Zellie«, ki jo napačno enači s Celjem. Pozna sv. Amanda, z večletnim časovnim zamikom pa pravilno opiše potek bitke pri »utrdbi Vogastro«. Opozarja na nasprotujoča si mnenja zgodovinarjev glede Samove pokoritve Frankom, njegovo smrt pa pravilno postavlja v šestdeseta leta 7. stoletja. Pozna »hunske« – namreč obrske – vpade v Italijo po Samovi smrti (X. knjiga, 149 sl.)

Številni podatki o neposrednem sosedstvu Langobardov in Obrov v 8. stoletju kažejo, da so drugi zagospodarili nad zgornjim Posavjem. Tukajšnji Slovani pa so kljub obrski nadvladi od druge polovice 7. do tretjega desetletja 8. stoletja samostojno nastopali proti Furlanom. V tem obdobju se je ustalila zahodna meja Slovanov proti Langobardom, karantanski Slovani pa so spet pridobili okraj Zellia. V četrtem desetletju 8. stoletja so se Karantanci zbližali z Bavarci, ki so priznavali frankovsko nadoblast. Karantanijo so pred 745 od vzhoda ogrožali Obri, zato se je njen knez Borut obrnil na Bavarce za pomoč. Obre so odvrnili, Bavarci pa so podvrgli dotlej neodvisno Karantanijo frankovskim kraljem, za talca pa odvedli s seboj kneževga sina in nečaka. Po Borutovi smrti konec štiridesetih let so Bavarci po prošnji Karantancev na ukaz Frankov poslali Karantancem Gorazda, ti pa so ga postavili za kneza. Čez tri leta je po enakem postopku karantansko ljudstvo dalo knežjo oblast Hotimiru. Kljub odvisnosti se je v Karantaniji ohranila domača knežja dinastija, katere pripadnikom je po starem običaju podeljevalo knežjo oblast ljudstvo. Ta položaj se je spremenil 828: desetletje po uporu Ljudevita Posavskega proti fevdalni frankovski oblasti ter leto dni po bolgarskem vdoru v Spodnjo Panonijo. Karantanski prostor je bil tedaj upravno preoblikovan v sistem fevdalnih frankovskih grofij.

Osmo stoletje je bilo prelomno tudi v verskem vprašanju: Hotimir je ob nastopu vlade pripeljal v Karantanijo zastopnika salzburškega škofa. Salzburški škof Virgilij je poslal v Karantanijo več duhovniških poslanstev. O nezaupljivosti do nove vere govorijo trije upori, dva za časa Hotimira, zadnji pa že po njegovi smrti: tega je udušil šele bavarski knez Tasilo v začetku sedemdesetih let. Tudi legenda o Ingovi pojedini, (na kateri so bili pokristjanjeni sužnji pogoščeni kot gospodje, njihovi poganski gospodarji pa kot hlapci), priča o odporu vrhnjih družbenih slojev do krščanstva. V prvem desetletju 9. stoletja je prišlo do določitve reke Drave za mejo cerkvene jurisdikcije salzburške nadškofije in oglejskega patriarhata.

Slava omenja karantansko osvoboditev Zellie (napačno: »Celja«) od Langobardov, kar naj bi pomenilo, da so se tedaj Kranjci osvobodili langobardske nadoblasti (X. knjiga, 172). Pravilno opozarja na zmoto nekaterih avtorjev, ki so trdili, da je bil Borut neposredni Samov naslednik, opisuje njegovo vladavino, »hunsko« nevarnost, bavarsko pomoč in predajo dežele

v frankovsko varstvo, ki pa ni pomenilo izgube lastnih knezov (X. knjiga, 162 sl.). Trditve glede postavljanja knezov si nasprotujejo: po eni naj bi bil Gorazda postavljen za kneza frankovski kralj Pipin (X. knjiga, 175), po drugi pa naj bi ga bilo izvolilo ljudstvo (X. knjiga, 161). Šele legendarni Ingo naj bi bil uveljavil obred, da knez sprejme oblast iz rok kmeta, kar naj bi spominjalo, da so se kmetje pokristjanili pred plemstvom (VII. knjiga, 394 sl.). Delo opisuje Ljudevitov upor (XIV. knjiga, 249 sl.), pri katerem le med vrsticami sramežljivo priznava udeležbo Kranjcev in Karantancev na strani upornikov. Omenja bolgarske vpade in upravno reformo 828. (X. knjiga, 181).

Pokristjanjevalne akcije opisuje podrobno, pozna pa le dva upora proti krščanstvu, oba postavlja v čas po Hotimirovi smrti. Slikovito predstavlja Ingovo gostijo in omenja delitev področja Salzburga in Ogleja v 9. stoletju.

Iz povedanega je razvidno, da so zgodovinska spoznanja v Slavi manj prenikava kot njeni bleščeči etnološki, geografski in naravoslovni opisi. Zgodovinski deli besedila sicer ne predstavljajo viška tedanjih znanstvenih spoznanj o nekdanjih dogajanjih, a tudi ne zaostajajo dosti za njimi. Pretres vsega zgodovinskega, kar prinaša Slava, bi in bo še nujno zahteval mnogo več prostora, kot ga nudi skop referatski prispevek.